

شماره پنجم تابستان ۱۳۸۷

سید علی مرتضوی

۸۷۶-۷۶۷۶-۸۶۶-۸۶۶

۷۶۷۶-۷۶۷۶-۷۶۷۶-۷۶۷۶
۷۶۷۶-۷۶۷۶-۷۶۷۶-۷۶۷۶
۷۶۷۶-۷۶۷۶-۷۶۷۶-۷۶۷۶

سرشناسه	مرتضوی سید جلیل، ۱۳۴۵ -
عنوان قراردادی	نهج البلاغه، فارسی، عربی، برگزیده، شرح Nahjol-Balaghah. Persian- Arabic. Selection. Commantries
عنوان و نام پدیدآور	کاوشی در نهج البلاغه / سید جلیل مرتضوی؛ تحقیق و بازبینی مهدی هوشمند.
مشخصات نشر	قم: دارالعرفان، ۱۴۰۰.
مشخصات ظاهری	۲۲۴ ص.
شابک	۷۹۰۰۰۰ ریان: ۸-۶۳-۶۷۳۷-۶۰۰-۹۷۸
وضعیت فهرست نویسی	فیبا
یادداشت	کتابنامه: ص. ۲۲۱ - ۲۲۴؛ همچنین به صورت زیرنویس.
موضوع	علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ ق. نهج البلاغه -- سیاست و حکومت
موضوع	Ali ibn Abi-talib, Imam I. Nahjol - Balaghah -- Politics and government
موضوع	علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ ق. -- دیدگاه درباره سیاست و حکومت
موضوع	Views on politics and government -- ۶۰۰-۶۶۱, Ali ibn Abi-talib, Imam I
موضوع	علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ ق. نهج البلاغه. فرمان مالک اشتر -- نقد و تفسیر
موضوع	Ali ibn Abi-talib, Imam I. Nahjol - Balaghah. Malek Ashtar Farman -- Criticism and interpretation
موضوع	علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ ق. نهج البلاغه -- نقد و تفسیر
موضوع	Ali ibn Abi-talib, Imam I. Nahjol - Balaghah -- Criticism and interpretation
موضوع	اسلام و دولت
موضوع	Islam and state
موضوع	اسلام و سیاست
موضوع	Islam and politics
شناسه افزوده	هوشمند، مهدی، ۱۳۴۲ -، محقق
شناسه افزوده	علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ ق. نهج البلاغه. شرح
شناسه افزوده	Ali ibn Abi-talib, Imam I Nahjol - Balaghah. Commantries
رده بندی کنگره	BP۳۸/۰۹
رده بندی دیویی	۲۹۷/۹۵۱۵
شماره کتابشناسی ملی	۸۷۷۹۴۱۶
اطلاعات رکورد کتابشناسی	فیبا

دارالعرفان

شهر در پنج البغد

سیدیل مقنن

www.ketab.ir

ناشر: انتشارات دارالعرفان

تحقیق و بازبینی: مهدی هوشمند

صفحه آرای: سید حسین حسینی مجید

طراح جلد: مرتضی فتح اللهی

ناظر فنی: سید محمد جواد آصف آگاه

لیتوگرافی و چاپ: اندیشه برتر

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

نوبت چاپ: اول زمستان ۱۴۰۰

بها: ۷۹۰۰۰ تومان

تمامی حقوق مادی و معنوی این اثر، متعلق به مؤلف است؛ و هیچ شخص حقیقی و حقوقی حق چاپ، برداشت و کپی برداری تمام یا قسمتی از این اثر را خواه به صورت چاپ، فتوکپی و جزوه ندارد. متخلفین به موجب بند (۵) از ماده (۲) قانون حمایت از حقوق ناشران و مؤلفان تحت پیگرد قانونی قرار می گیرند.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۷۳۷-۶۳-۸

(این کتاب با کاغذ حمایتی منتشر شده است)

نشانی:

قم، خیابان شهید فاطمی، کوچه ۱۹، پلاک ۲۷، انتشارات دارالعرفان

تلفن مرکز پخش ۰۹۱۹۶۵۲۲۰۲۴ / ۰۳۷۷۴۰۴۲۷ (۰۲۵)

فهرست مطالب

پیشگفتار ۱۱

پیش درآمدی بر حقوق متقابل ملت و رهبر / ۱۷

۱۷	تعریف حق
۱۷	حق از نظر اصطلاحی
۱۸	حق در اصطلاح قرآن کریم
۱۹	حق در کلام امام علی علیه السلام
۲۱	فلسفه وجود رهبر و حکومت
۲۴	خلاصه و دورنمایی از حقوق متقابل مردم و رهبر
۲۴	وظیفه رهبران
۳۰	وظیفه مردم در مقابل رهبری

بخش اول: حاکم، حکومت و مردم / ۳۱

۳۱	حقوق متقابل حکومت و مردم
۳۲	ضرورت وجود حکومت
۳۲	شرایط زمامدار و حاکم در نگاه امام علی علیه السلام
۳۴	حکومت از نظر امام، حاکم و مردم
۳۶	اخلاق حکومتی
۳۶	مدارا با مردم
۳۸	اخلاق رهبری
۴۰	لزوم آگاهی رهبر از زندگی توده مردم
۴۱	دور بودن حاکم از منت بر مردم به سبب خدمات خود
۴۴	اصول روابط اجتماعی رهبران
۴۵	پرهیز از غرور و خودپسندی و رعایت انصاف
۴۵	انصاف در مقابل خدا و رعیت
۴۹	هشدار امام علیه السلام در حفظ بیت المال و رسیدگی به فقیران و گرسنگان

فهرست مطالب

۵۰.....	حقوق مردم نسبت به حاکم
۵۱.....	نمونه هایی از نامه های امام به والیان
۵۱.....	عهد نامه مالک اشتر
۵۳.....	حقوق رهبر بر مردم
۵۴.....	حق، حقوق حاکم نسبت به مردم
۵۶.....	نفی تفکر اگوئیسم (خودپسندی، خودکامگی)
۵۸.....	۱. همکاری دولت و مردم
۵۸.....	۲. حقوق متقابل رهبری و مردم

بخش دوم: درآمدی به بررسی طبقات در نهج البلاغه/ ۶۳

۶۴.....	چگونگی ترتیب طبقات در نظام اسلامی
۶۴.....	ترتیب طبقات بر اساس ارزش نیست
۶۵.....	تقسیم جامعه به هفت طبقه
۶۶.....	ارتباط همه طبقات از جهت سازمانی از نظر امام علی (ع)
۶۷.....	طبقه یکم - سپاهیان و ارتش
۷۱.....	نظامیان و فرماندهان نظامی
۷۱.....	طبیعت و روحیه شغل نظامیگری
۷۲.....	دقت و حساسیت امام (ع) نسبت به ارتش و نیروهای نظامی
۷۳.....	صفات مورد نیاز یک فرمانده نظامی
۷۵.....	لزوم داشتن صفت بصیرت برای فرمانده نظامی
۷۶.....	دقت امام (ع) در انتخاب فرماندهان نظامی
۷۸.....	توجه امام (ع) به نظامیان
۸۲.....	هوشیاری امام (ع) نسبت به نظامیان
۸۵.....	هماهنگی و پیوند معنوی بین فرمانده و سربازان
۸۶.....	طبقه دوم - قوه قضائیه و قضات
۸۷.....	پاکسازی قضات و داوران تبهکار و جاهل
۸۸.....	مدعیان دروغین قضاوت
۸۹.....	سلامت و اقتدار قوه قضائیه

فهرست مطالب

۹۰.....	صفات قاضی
۹۲.....	قضات وامنیت شغلی
۹۴.....	استقلال قضات و لزوم بازرس در قوه قضائیه
۹۵.....	حق و عدل، اساس و بنیان کارها
۹۶.....	طبقه سوم: والیان (استانداران - فرمانداران)
۹۷.....	صفات شایسته استانداران و فرمانداران
۹۸.....	لزوم صلاحیت خانوادگی و صاحب تجربه بودن استانداران
۹۹.....	لزوم لیاقت استانداران و فرمانداران
۱۰۰.....	لزوم زیر نظر داشتن کارمندان توسط مدیران (اهمیت سازمان بازرسی)
۱۰۱.....	امانت بودن پست و مقام از نظر امام علی (ع)
۱۰۳.....	نرم خویی نسبت به رعیت و پرهیز از تندخویی
۱۰۷.....	حساسیت امام علی (ع) در مورد اختلاس مدیران
۱۱۰.....	تأمین روزی کفاف و زندگی آبرومندانۀ مدیران
۱۱۲.....	طبقه چهارم: دبیران (دولتمردان)
۱۱۳.....	عوامل شورش و قیام ملت ها
۱۱۳.....	عدم سوءپیشینه وزیران و استانداران و مدیران
۱۱۵.....	بررسی سوابق گذشته مدیران
۱۱۶.....	برحذر بودن از ظاهرسازی و تملق و چاپلوسی مدیران
۱۱۷.....	هیئت وزیران، مهمترین مجموعه دولت
۱۱۸.....	صلاحیت و لیاقت، شرط گزینش مدیران
۱۱۸.....	مسئولیت نخست وزیر در کابینه دولت
۱۱۹.....	قدرشناسی مدیران نسبت به مقامشان
۹۱۱.....	لزوم داشتن طرح و برنامه درکار مدیران
۱۲۰.....	کارآمدی وزیران و مدیران
۱۲۱.....	سیمای نویسندگان و منشیان
۱۲۲.....	مذمت قبول طوطی وار مقام بالاتر
۱۲۳.....	لزوم صراحت لهجه برای مدیران

فهرست مطالب

۱۲۴.....	طبقه پنجم: کشاورزان
۱۲۴.....	اهمیت کشاورزی در دوام و قوام جامعه
۱۲۵.....	اهمیت مالیات در توسعه و شکوفایی کشاورزی
۱۲۷.....	توجه حکومت به امور مالیات
۱۲۸.....	مشقت کار کشاورزی
۹۲۱.....	توسعه کشور با خودکفایی در کشاورزی
۱۲۹.....	نمونه ای تاریخی در باره حمایت از کشاورزان
۱۲۹.....	حمایت ناپلئون سوم از کشاورزان
۱۳۰.....	آفت خشکسالی در کشاورزی
۱۳۱.....	توجه حکومت به مالکیت خصوصی
۱۳۲.....	نابودی کشاورزی و باعث ویرانی روستاها
۱۳۳.....	لزوم توجه حکومت به روستاها
۱۳۳.....	لزوم امنیت شغلی کشاورزان توسط حکومت
۱۳۵.....	اخلاق رهبری با خویشاوندان (خومداری و خدای محوری)
۱۳۶.....	طبقه ششم: بازرگانان و پیشه وران
۱۳۶.....	رابطه مستقیم پیشرفت اقتصادی و بازرگانان
۱۳۸.....	اثر امنیت اقتصادی در پیشرفت جامعه
۱۳۹.....	اهمیت جاده ها و راه ها در پیشرفت اقتصادی
۱۴۰.....	سیمای بازرگانان و صاحبان صنایع
۱۴۲.....	توجه حکومت به بازرگانان و پیشه وران
۱۴۳.....	زشتی احتکار در سلامت تجارت
۱۴۴.....	طبقه هفتم: اهمیت طبقه کارگران و ناتوانان در جامعه
۱۴۴.....	انقلاب صنعتی انگلستان
۱۴۵.....	تأکید امام علی (ع) به مسئله تأمین اجتماعی
۱۴۶.....	حساسیت امام علی (ع) نسبت به بیماران و کارگران
۱۴۶.....	صندوق پیشنهادات و انتقادات
۱۴۹.....	اهتمام امام علی (ع) به یتیمان

فهرست مطالب

بخش سوم: جامعه قبیله ای / ۱۵۱

۱۵۱.....	امام و روحیه قبیله گرایی
۱۵۱.....	نمونه حقیقی جامعه انسانی
۱۵۲.....	عوامل بنیادی جامعه انسانی
۱۵۳.....	گسترش دشمنی و تجاوز با وجود فقر معنوی و قبیله گرایی
۱۵۴.....	مبارزه رسول خدا ﷺ با قبیله گرایی
۱۵۵.....	نگاه امام علی علیه السلام نسبت به شیطان در نهج البلاغه
۱۵۷.....	قبیله گرایی، عامل نابودی جوامع
۱۵۹.....	عبرت گرفتن از امت های پیشین
۱۶۰.....	هشدار امام نسبت به تفرقه
۱۶۲.....	ضروری بودن وجود امام

بخش چهارم: روضه و موعظه در نهج البلاغه / ۱۶۵

۱۶۵.....	درآمد
۱۶۶.....	روش سخنگویان مذهبی
۱۶۶.....	راه صحیح بررسی متون گذشته
۱۶۸.....	زندگی آرمانی در اسلام
۱۶۸.....	موانع رسیدن به زندگی آرمانی
۱۶۹.....	موقعیت سیاسی و اجتماعی جامعه اسلامی در زمان خلافت امام علی علیه السلام
۱۷۰.....	علل شکست حکومت عثمان
۱۷۰.....	علل اقبال مردم به امام علی علیه السلام
۱۷۲.....	علل امتناع امام علی علیه السلام از پذیرفتن خلافت
۱۷۳.....	علل قبول خلافت از نظر امام علی علیه السلام
۱۷۵.....	اصلاحات امام علی علیه السلام و عکس العمل مخالفان
۱۷۵.....	۱- اداره کشور
۱۷۵.....	۲- حقوق مردم
۱۷۶.....	۳- بیت المال
۱۷۷.....	عکس العمل مخالفان امام علی علیه السلام

بنام خداوند جانح و خرد

پیشگفتار

سکان زمین و آسمان است علی سلطان همه جهانیان است علی
از عدل علی که میتوان گفت سخن جایی که شهید هر زمان است علی
ژولیده نیشابوری

ستایش و سپاس بیکران سزاوار خداوندی است که نعمت‌های بی شمارش را بر بندگانش ارزانی داشته، و بارش نعمت و لطفش لحظه‌ای قطع نمی‌گردد. درود و رحمت بی پایان پروردگار و فرشتگان و بندگان پاکش بر روان پیامبران والا قدر، به ویژه بر شریف‌ترین و آخرین آن‌ها حضرت محمد مصطفی و بر عتوت پاکش که همگی در راه تحقق آرمان‌های جدّ بزرگوارشان به شهادت رسیده و کوشیدند تا آدمیان را به انسانیت و تکامل برسانند.

مجموعه حاضر تحت عنوان کاوشی در نهج البلاغه می‌باشد حاصل پژوهش و کوشش‌های چندین ساله می‌باشد که مشتمل بر چند مقاله است: ۱- سیمای کلی، پیش درآمدی بر حقوق متقابل مردم حکومت، ۲- حقوق متقابل حکومت و مردم در نهج البلاغه، ۳- درآمد به بررسی طبقات جامعه در عهدنامه مالک اشتر، ۴- جامعه قبیله‌ای، امام و روحیه قبیله‌گرایی، ۵- وعظ و موعظه در نهج البلاغه.

تا عصر حاضر بالغ بر یکصد شرح و ترجمه توسط دانشمندان شیعه و سنی درباره نهج البلاغه نوشته شده و با شرح و بسط به تجزیه و تحلیل سخنان پیشوای سخن‌سرایان جهان مولای متقیان پرداخته‌اند. مع الوصف هنوز چنانکه باید حق نهج البلاغه اداء نشده است. و مردم

پیشگفتار

جهان حتی مسلمانان و بلکه بالاتر بگویم شیعیان و دوستان مؤمن درست نتوانسته‌اند پی به مقام شامخ سخنان امیر بیان امام علی بن ابی طالب پی ببرند، و از این گنجینه علوم الهی و قوانین زنده‌کننده حیات انسانی که برای اداره دنیایی پیریزی شده است بهره ببرند. عالم و مصلح بزرگ اهل سنت جناب شیخ محمد عبده بزرگترین روحانی دانشمند عالم تسنن معاصر سید جمال الدین اسدآبادی از نظر ادبی خدمت بسزایی به نهج البلاغه نموده است، وی که دانشمندی روشنفکر و اصلاح طلب بوده سال‌ها مفتی مصر و رئیس دانشگاه الازهر بود، و سال‌ها در معیت استاد خود جمال الدین اسدآبادی در مصر و اروپا بر ضد استعمار انگلیس در ممالک اسلامی مبارزه می‌کرد و در پاریس با همکاری سید روزنامه العروة الوثقی را برای نشر افکار خود منتشر نمود، شیخ محمد عبده به سال ۱۳۲۰ هجری قمری در مصر چشم از جهان فرو بست. مقدمه شرح نهج البلاغه خودش می‌گوید: این کتاب با عظمت نهج البلاغه همان است که سید شریف رضی رحمته الله علیه از پیشوای بزرگ مسلمانان و مولای ما امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب (کرم الله وجهه) از میان بیانات پراکنده آن حضرت گرد آورده و با این رسم (نهج‌اللاغه) موسوم گردانیده است به حقیقت می‌گویم من اسمی را که به بهترین وجه دلالت بر مستوی و هدف این کتاب گرانقدر کند از نهج البلاغه بهتر سراغ ندارم، من قادر نیستم این کتاب پراج را بیشتر از آنچه از نامش برمی‌آید تعریف و توصیف کنم و در بیان مزایای آن بالاتر از آنچه سید رضی رحمته الله علیه مؤلف این کتاب در مقدمه آن آورده است، چیزی بیاورم. مؤلف گرانقدر عالم بن نظیر سید شریف رضی رحمته الله علیه در مقدمه نهج البلاغه می‌گوید: سخنان آن حضرت متضمن عجایب بلاغت و شگفتی‌های فصاحت و گوهرهای عربیت و کلمات نغز دینی و دنیوی است، که در هیچ سخنی دیده نشده و در کتابی گرد نیامده، زیرا که امیرالمؤمنین علیه السلام سرچشمه فصاحت و بلاغت است. فصاحت و بلاغت و قوانین آن از او گرفته شده است. و هر گوینده‌ای به روش او راه رفته، و هر واعظ بلیغی از سخنان آن حضرت استعانت جسته است، مع الوصف او بر همه مقدمه و برتری دارد، زیرا کلام آن حضرت پرتوی از علم الهی و بوئی از سخنان پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله دارد. از جمله شگفتی‌های آن حضرت که فقط مخصوص اوست، و کسی مثل آن را ندارد

پیشگفتار

این است که اگر کسی سخنانی که او درباره زُهد و مواظ و پند و نصیحت وارد شده مورد تأمل قرار دهد هرگز باور نمی‌کند که این‌ها سخنان مردی است که در میدان جنگ آتش، از شمشیرش می‌چکید و گردن‌های گردنکشان را می‌زند و پهلوانان را به خاک و خون می‌افکند، و با این حال از همه کس زاهدتر و از همه مردم پاک‌بازتر است.

ویژگی‌های حکومت امام علی (علیه السلام): از آنجایی که نهج البلاغه تقریباً در زمان حکومت آن حضرت سوره شده است. نامه‌ها که حتماً در زمان خلافت آن حضرت بوده و خطبه‌ها صدی و نود و هشت یا بیشتر در زمان حکومت حضرت بود. و کلمات قصار را که هم نمی‌دانیم چون مدرکی نداریم. پس می‌توان گفت که نود و هشت درصد نهج البلاغه در زمان حکومت حضرت متولد شده است.

بنابراین اولاً این موضوع تقریباً همه نهج البلاغه را پوشش می‌دهد، و ثانیاً بسیار بااهمیت است. زیرا حکومت امیرالمومنین با اینکه چهار سال و نه ماه بیشتر طول نکشید، و با اینکه مشکلات فراوانی را خلفاء پیشین بر جای گذاشته بودند، اما حکومت نمونه اسلامی و حق و عدل بود و در تاریخ زندگی بشر و در میان حاکمان و والیان هیچ‌کس نمی‌تواند نظیر بوده و ویژگی‌هایی داشت که در سایر حکومت‌ها نبوده است. این خصوصیات بدین شرح است:

یکم: امیرالمومنین (علیه السلام) در هر حالی خدا را در نظر داشت و در همه جا و در همه کارهای علی (علیه السلام) نمونه‌ای از محبت خدا را می‌بینم سراسر ارتباط و پیوند با خدا است.

دوم: با آزادی کامل و رأی صدر در صدها مردم انتخاب شد، با وجود اینکه خلافت بعد از پیامبر حق قطعی و بود چون دید مسلمان‌ها و مردم او را یاری و کمک نمی‌کنند بیست و پنج سال سکوت کردند. هم نهج البلاغه هم تاریخ این را نشان می‌دهد.

سوم: به مردم آزادی می‌داد و می‌فرمود مردم باید با آزادی فکر مزایای اسلام را درک کنند و به آن عمل کنند. حضرت هیچ‌گاه مردم را مجبور به کاری نمی‌کرد حتی در بجا آوردن واجبات، حضرت مردم را آزاد می‌گذاشت. حکومت علی (علیه السلام) حکومت اسلامی است و در اسلام «لا اکراه فی الدین لیس علیک الا بلایه» است و باید مردم با آزادی کامل رهبر خویش را انتخاب نمایند.